

**АРХІВНА СПАДЩИНА ШЕПТИЦЬКИХ У ФОНДАХ
ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО
АРХІВУ УКРАЇНИ У ЛЬВОВІ: ДО ПИТАННЯ
ФОРМУВАННЯ АРХІВНИХ ЗБІРОК**

Галина Громова

*начальник відділу довідкового апарату та обліку документів
Центральний державний історичний архів України у Львові*

ORCID: <https://orcid.org/000-0002-2622-9562>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2020-12\(28\)-8](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2020-12(28)-8)

Порушено питання класифікації архівних фондів, пов'язаних з життям і діяльністю Митрополита УГКЦ Андрія Шептицького та його найближчого оточення. Особливу увагу зосереджено на історії надходження документів до ЦДІА України у Львові та процесі формування архівних збірок церковного походження, які, внаслідок численних переміщень у повоєнний час, були розпорошені по різних архівосховищах і втратили свою первісну структуру та цілісність.

Ключові слова: *Митрополит Андрей Шептицький, Українська греко-католицька церква, архівні фонди, переміщені матеріали.*

Визначні представники славного роду Шептицьких залишили величезну архівну спадщину, яка сьогодні зберігається у різних установах та організаціях. ЦДІА України у Львові* пощастило зібрати унікальну колекцію документів Митрополита Андрія та його брата о. Климентія, яка має величезний попит у дослідників.

Враховуючи вагомий внесок науковців різного спрямування в дослідження та оприлюднення архівних документів, хотілось би звернути увагу на два ключові моменти — це багатогранність збережених документів та їх розпорошеність. І в цьому контексті питання формування архівних фондів та історія їх надходження на архівні полиці залишаються актуальними. Часті переміщення

© Громова Г., 2020

* Тут і далі у тексті (крім цитованих документів) використовуємо сучасні назви й аббревіатури архівних і бібліотечних установ, незважаючи на зміни в їх назвах.

документальних матеріалів вплинули в кінцевому результаті на формування сучасної складної системи зберігання архівної спадщини Шептицьких.

У ЦДА України у Львові у понад 30 фондах зберігаються документи, що висвітлюють постать Митрополита Шептицького та його найближче оточення. Типологічно ці фонди можна поділити за прийнятим в архівознавстві принципом походження. Так, виділено документи приватних осіб — фонди Митрополита Андрея Шептицького та інших представників духовенства й інтелігенції Галичини (фонди особового походження) та документи юридичних осіб — тодішніх релігійних і світських установ та організацій, що були пов'язані з пастирською та місіонерською діяльністю Митрополита (фонди офіційного походження).

За ступенем інформативності обрані фонди можна розділити на кілька умовних блоків. Найбільший комплекс документів родини Шептицьких зберігається, безумовно, в особовому фонді Андрея Шептицького (ф. 358). Це 1256 одиниць зберігання за досить широкий хронологічний період (1728, 1844, 1864–1945). Біографічні матеріали, документи службової та творчої діяльності, епістолярій, колекційні матеріали — важко описати всю різносторонність інформації, яка зосереджена у цих документах. Безперечно, це перше джерело до вивчення постаті Митрополита та членів його родини.

Андрей Шептицький приваблює дослідників передусім масштабністю зробленого впродовж свого життя. І тут увагу слід звернути на другий блок — фонди офіційного походження. Цей блок поділено на дві складові: перша — фонди інституцій, в яких відклалися документи, безпосередньо пов'язані з діяльністю Митрополита Андрея та його брата о. Климентія. Це, звичайно, Греко-католицька митрополича консисторія (ф. 201), Греко-католицька митрополича капітула (ф. 491), Греко-католицький митрополичий ординаріат (ф. 408), Адміністрація столових маєтків греко-католицької митрополії (ф. 409), а також Протоігуменат монастирів ЧСВВ (ф. 684), Святоіванівська лавра Студитського уставу (ф. 525), Товариство «Студіон» (ф. 577), Український національний музей (ф. 750) та ін. Кожна з цих установ формувала свій документальний фонд, однак не завжди чітко означення компетенцій, переплетення функцій та накладання сфер впливу часто призводили до

перемішування документів. Так, наприклад, матеріали щодо висвячення та призначення на посаду священників та їх особові справи зберігаються щонайменше у шести фондах (консигторському архіві, капітульному архіві, архівах ординаріату духовної семінарії тощо).

Типологічну подібність сформованих архівів і тісний зв'язок між документами частково можна пояснити не тільки спільністю функцій, а й територіальною близькістю, оскільки, фактично, всі ці інституції довгий час перебували під одним дахом — на Святоюрській горі. Особливо складно розділити листування Митрополита з приватними особами, які зверталися до нього з різними проханнями — чи були ці листи адресовані Митрополитові як голові Консигторії, чи голові Ординаріату, чи Владиці, чи у приватному порядку як благодійникові та захиснику. Шептицький керував діяльністю низки релігійних установ і організацій, документи яких часто переплітаються між собою. Деякі документи особистого архіву потрапили в Митрополичий архів, в архів Капітули або в заснований у кінці 1920-х рр. «Архів історії Унії». Так само — у зворотному порядку — документи офіційного походження опинилися у приватному архіві. Переміщення документів могло відбуватися як на стадії створення (отримання), так і в процесі подальшого зберігання (користування матеріалами) в межах утворених документальних комплексів, які зберігалися в святоюрських палатах.

Митрополит Андрей Шептицький разом зі своїм братом о. Климентієм сприяли організації та функціонуванню не тільки тих інституцій, де була зосереджена їх основна діяльність, а й багатьох інших установ, які постали завдяки місіонерській або філантропській діяльності цих осіб. Це створення захоронок, благодійних організацій тощо. І, фактично, у кожній з них залишилися документальні матеріали, пов'язані з діяльністю цих визначних персоналій. Тобто, чим ширшою була сфера впливу особи, тим більше установ і організацій, по суті, успадкувало матеріали їх діяльності. Таким чином, формується другий підблок дотичних матеріалів.

Третій блок документів — це близько 15 особових фондів інших представників галицької політичної та творчої інтелігенції, з якими листувалися Андрей та Климентій Шептицькі, — Степан Томашівський (ф. 368), Кирило Студинський (ф. 362), Степан-Роман Лукань (ф. 364), Іван Шендрик (ф. 369), Йосиф Гродський (ф. 375), Роман Хомин (ф. 377), Юліан Романчук (ф. 382), Ярослав Окуневський (ф. 383),

Микола Андрусак (ф. 388), Михайло Тишкевич (ф. 681), Володимир Шухевич (ф. 735), Григорій Степура (ф. 760), Олекса Пристай (ф. 789). Власне, в листуванні найчастіше проявляються ті риси авторів, які є прихованими у документах офіційного походження.

Четвертий блок документів — це спогади, статті різних осіб та інші дотичні матеріали, які осіли як в особистих фондах (наприклад, у фондах Тадея-Петра Жевуського (ф. 378), Ярослава Гординського (ф. 384) та ін.), так і у збірках різноманітних редколегій та видавництвах, діяльність яких була пов'язана з церковними інституціями. Цей блок, з огляду на свою «другорядність», залишається менш прогнозованим з точки зору пошуку ймовірної інформації, а відповідно, менш вивченим.

З цієї, досить поверхневої, характеристики архівних матеріалів, які стосуються постаті Митрополита та його діяльності, зрозуміло, що поділ документів за тематичною ознакою буде ще більш неоднорідним. Різноманіття інформації утруднює процес диференціації за будь-якою моделлю поділу.

Складність виокремлення певної тематики документів пояснюється, на нашу думку, по-перше, природою самого документа, коли він (документ) є значно більшим, аніж простий набір слів, зафіксованих на папері, а по-друге, нерівномірним процесом формування документальних комплексів.

Шляхи надходження цих документів до архівних полиць були довгими та різними. На сьогодні цілеспрямоване вивезення документів зі Львова до Києва у перші повоєнні роки не підлягає сумніву; кількість документів т. зв. «львівського» походження, які зберігаються у столиці дотепер, вражає [1, с. 209-211]. До ЦДА України у Львові вивезені документи почали надходити лише з 50-х років минулого століття.

Нечисленні спогади очевидців про рятування архівних скарбів з-під стін собору св. Юра передаються усно вже понад півстоліття. В одному з видань ця подія художньо описана так: «До 1946 року архів був у приміщеннях митрополичих палат при Соборі святого Юра. Та прийшов час звільняти апартаменти для нового клиру. Нові господарі собору думали-гадали, що з цим робити і не придумали нічого кращого, як просто викинути все на церковне подвір'я. Хтось, мабуть, випадково кинув недопалок,

почалася пожежа. Документи почали горіти, але вогонь вдалося погасити. І знову виникло питання: а що робити далі? Хтось підкинув ідею передати все на паперову фабрику, щоб із цієї “макулатури” зробили зошити, блокноти... Та, на щастя, в обласній адміністрації знайшлася мудра людина, яка дала вказівку припинити це безчинство. Уже з-під ножа різальних машин паперової фабрики забрали архів митрополита Андрея Шептицького, завантажили до потяга й відправили до Києва. Лише після смерті Сталіна документи поступово почали повертати до Львова» [9]. За іншими, більш лаконічними, розповідями архів митрополичої консисторії з-під стін собору св. Юра врятували працівники архіву в листопаді 1951 р. [7]. На жаль, сучасників цих подій майже не залишилося, і перш, ніж ці розповіді набудуть рис легенд і міфів, потрібно розібратися зі свідченнями, спираючись на документи.

Звичайно, вивезення архіву Шептицького з митрополичих палат здійснювалося без оформлення будь-якої супровідної документації (в радянській архівній практиці ці документи підпадали під категорію «покинуті» або «безхозні», оскільки юридичних спадкоємців загнаної у підпілля греко-католицької церкви не було). Однак збереглися акти про пізніше передавання цих архівних документів на зберігання до ЦДА України у Львові, які іноді досить красномовно свідчать про епопею архівалій.

Опубліковані донесення радянських органів безпеки щодо нагляду за Митрополитом Шептицьким [4] ще раз свідчать про пильне спостереження за вищим кліром греко-католицької церкви з боку силових служб; відповідно, документи УГКЦ також опинилися у колі уваги і зонайперше підлягали вивезенню та ретельному вивченню спеціальними службами в системі НКВС-МВС-КДБ. Лише ті документи, що втратили свою актуальність за давністю, могли залишатися без нагляду.

Зрозуміло, що за таких обставин не йшлося про збереження сформованих у діловодстві документальних комплексів за принципом походження; максимум, що могло відбутися на цій першій стадії — це виокремлення документів за хронологією та тематикою, тобто таких, що могли мати оперативний характер. На думку відомого дослідника церковних архівів І. Сковчиляса, в 1945–1946 рр. з цілого святоюрського комплексу документів, що складався з

матеріалів консисторії, «Архіву історії унії», особистого архіву Митрополита Андрея та ін., були вилучені окремі документи, що могли бути використані як докази «до запланованих комуністичним режимом гучних процесів супроти УГКЦ» [7, с. XXXIV–XXXV]. Відтоді архів Митрополита Андрея Шептицького тісно пов'язаний з іншими церковними збірками і в багатьох радянських документах часто представлений як одне ціле.

За дослідженням київських колег, наказ Президії АН УРСР щодо перевезення книжок і рукописів «з ідеологічних причин» зі Львова до Києва був датований 19 вересня 1946 р. [3, с. 110]. Однак у дослідженні Євгена Чернухіна вказано, що вже на 14 червня 1946 р. у відділі рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського перебували документи з архіву Шептицького. Дослідник стверджує, що «позаяк у жодному іншому фонді відділу не існує подібного масиву таких документів, очевидно, що йдеться саме про львівські матеріали, які могли надійти внаслідок ліквідації Української Греко-Католицької Церкви на ініційованому владою Соборі» [10, с. 5-6].

Певне світло на процес вивезення матеріалів Митрополита Андрея проливає маленький (форматом А5) документ — пояснювальна записка голови відділу ЦДІА УРСР у Києві, в якій зазначено, що документи особового фонду Шептицького надходили до Київського архіву двічі — у жовтні 1946 р. з Львівського обласного архіву та у квітні 1947 р. з Бібліотеки філіалу Академії наук УРСР у Львові. Приблизний обсяг переданого комплексу становив 100 кг розсипу.

Таким чином, у 1946 р. документи Шептицького опинилися на зберіганні у кількох установах — Державному архіві Львівської області (ДАЛО), звідки були передані до ЦДІА України у Києві; у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, звідки були передані до Інституту рукописів НБУВ; ЦДІА України у Києві та у силових структурах (МДБ-МВС-КДБ), про що йтиметься нижче.

Проте чітко датувати вивезення церковних матеріалів зі Львова на підставі наявної документації все-таки не вдається. Можна лише стверджувати, що документи були вивезені не раніше як у квітні 1945 р. (ув'язнення Митрополита Йосипа Сліпого), і не пізніше ніж у червні 1946 р. (згадка в облікових документах ІР НБУВ). Найвірогідніше, це відбулося навесні 1946 р., після т. зв. псевдособору.

Архівні матеріали, які опинилися у Києві, були поділені між кількома установами. В ЦДІА України у Києві облікові документи на львівські збірки оформлені квітнем 1947 р. (це стосується фондів 408, 409, 684 та ін.). Як бачимо, процес ознайомлення з вивезеними матеріалами зайняв приблизно рік. Те, що потрапило в ІР НБУВ, було взято на облік і описано лише у 1960-х рр. (ф. XVIII в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) [10, с. 6].

У повоєнні роки задля оптимізації документального складу Державного архівного фонду (ДАФ) СРСР активно розгорнувся процес передавання документів з однієї архівної установи до іншої. До перших заходів щодо переміщення документів належить Постанова ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР «Про покращення розміщення державних архівів в областях УРСР» від 5 липня 1946 р. та наказ МВС СРСР від 25 липня 1947 р., за яким впроваджувалися нові правила обліку [5, с. 161]. Переміщення фондів між архівними установами мало на меті створення розгалуженої мережі архівів із чітко визначеним фондовим складом, уніфікованим обліком і науково-довідковим апаратом, єдиним та однотипним на всій території Радянського Союзу, що дало б змогу інтенсивніше використовувати архівні документи для потреб соціалістичного будівництва як в економіці, так і з ідеологічною метою — для виховання людини нового типу. Серед основних класифікаційних ознак був принцип розподілення архівних матеріалів за територіальною ознакою, тобто за місцем створення документів. Зберігання у Києві значних за обсягом переміщених документів «львівського походження» йшло врозріз із прийнятими організаційними засадами архівознавства. Ймовірно, це й стало однією з причин повернення вивезених документів УГКЦ до Львова, яке затягнулося на довгі роки.

Процесові повернення передувало розмежування фондів між ДАЛО та Філіалом ЦДІА України у Львові*. Актом від 12 грудня 1950 р. з ДАЛО до ЦДІА України у Львові були передані 44 фонди, 2014 од. зб. (3858 кг розсипу) [13, арк. 2], серед яких — документи «Духовної консисторії» (назва оригіналу). Таким чином,

* Під час уточнення профілів архівів було переміщено майже 200 тонн документальних матеріалів.

у 1946 р. ДАЛО передав до Києва не всі документи УГКЦ — частина церковних матеріалів (можливо, помилково, або як несуттєва) залишилася у Львові. Забігаючи наперед, слід зазначити, що, на жаль, залишення частини переданого фонду (т. зв. «сліди» фонду) в архіві — широко розповсюджена практика в архівній справі, яка логічного пояснення не має. Подібне відбувалося й у ЛННБ України ім. Стефаніка — частина документів (зокрема матеріали «Студіону» та ЧСВВ) перебували у стінах бібліотеки аж до 1975 р.

У документації ЦДІА України у Львові перше надходження документів фонду Греко-католицької митрополичої консисторії датоване 18 березня 1950 р., тобто до моменту розмежування документів між ДАЛО і ЦДІА України у Львові. На жаль, жодних відомостей про зміст цього першого надходження не виявлено. На нашу думку, сталася типова на той час помилка: більшість фондів, починаючи за валовою нумерацією з 200, датуються 1951 р. надходження, отже, логічно, що вперше фонд Греко-католицької консисторії надійшов на зберігання власне 18.03.1951 (а не 1950 р., як вказано в облікових документах), тобто, після передавання т. зв. «Духовної консисторії» з ДАЛО. Про існування подібних помилок в обліковій документації другої половини ХХ ст. не раз наголошено в архівознавчій літературі [5, с. 109; 6, с. 6].

Перший етап переміщення архівних фондів, пов'язаних з історією УГКЦ та Митрополитом Шептицьким, розпочався у середині липня 1951 р., коли, згідно з укладеним 12 червня того ж року під грифом «секретно» «Списком фондів, які тимчасово знаходяться на зберіганні у ЦДІА УРСР та підлягають передачі до філіалу ЦДІА у Львові», з Києва до Львова було повернуто 70 фондів, 12923 од. зб. та 683 кг розсипу [13, арк. 3-6]. Серед переданих документів — 32 особові фонди (у т. ч. фонд Митрополита Андрея Шептицького за 1889–1941 рр., всього 421 од. зб.); фонди Греко-католицького ординаріату (ф. 408, 574 од. зб.) й адміністрації церковних маєтків (ф. 409, 904 од. зб.), документи василіанських монастирів та 3 кг розсипу матеріалів друкарні «Студіон». Ці документи первинно були описані у ЦДІА України у Києві в 1947–1949 рр., де отримали свою первісну назву. В документації ЦДІА України у Львові новоприйняті фонди вперше зафіксовані 12 липня 1951 р., коли їм було присвоєно порядковий номер.

Передавання документів улітку 1951 р. виявилось неповним, адже частина з них залишалася у Києві (помилково чи для більш детального ознайомлення — невідомо), і процес повернення складових переміщених фондів затягнувся майже на три роки*.

Другий етап повернення документів розпочався у січні 1954 р., коли до Львова було повернуто найбільшу частину фонду Митрополита Шептицького (13 тонн, зокрема й документи о. Климента Шептицького). Передавання було здійснене за розпорядженням заступника міністра внутрішніх справ УРСР, минаючи систему архівних установ та Архівне управління у Києві. Документи були передані безпосередньо з Першого спецвідділу МВС УРСР у Києві за вказівкою терміново упорядкувати ці документи впродовж року. У супровідному акті вказано, що «архівні матеріали греко-католицької церкви та капітули вилучені з архіву колишнього митрополита Шептицького, відносяться до періоду з XIX ст. до 1945 року. Матеріали не упорядковані, знаходяться в стані компактного та поаркушного розсипу, писані польською, латинською та ін. мовами». Жодних пояснень про дату вивезення, мету, завдання та здійснену роботу щодо цього архіву, звісно, не було. Термінова передача цих документів до ЦДІА України у Львові пояснюється, на нашу думку, розпочатою реорганізацією силових структур, коли на базі існуючих МВС і МДБ створювалося МВС. Реформа торкнулася і Першого спецвідділу МВС УРСР, який з 5 серпня 1953 р. став називатися Обліково-архівним відділом. Цей період, коли відбулося масове знищення архівних матеріалів у системі МВС [2, с. 14] і передання архіву Шептицького до Львова, — це, мабуть, виняток, а не правило у діяльності цих структур.

Серед повернутих документів були і матеріали товариства «Студіон» (8 кг розсипу, з яких у тому ж 1954 р. сформовано 15 справ).

Паралельно з поверненням архівних документів, вивезених зі Львова, відбувався процес централізації збережених документів УГКЦ у межах Львова. Цікавим є документ, датований 11 жовтня 1951 р., — спільна доповідна записка старшого наукового співробітника архівного відділу Управління МВС у Львівській області

* Так, зокрема у квітні-травні 1952 р. з ЦДІА України у Києві до ЦДІА України у Львові були передані ще 11 справ фонду Шептицького.

В. Я. Рота і директора Львівського облдержархіву Г. С. Сизоненко, що здійснили «обстеження безхозних архівних матеріалів, які знаходилися в житловому приміщенні колишнього монастиря св. Юра у Львові, де в двох кімнатах знайдено приблизно 15 тонн документальних матеріалів. Документи знаходяться в основному в зв'язках (фасцикулах), частково — в стані розсипу і представляють собою частини фондів «Греко-католицької митрополичої консисторії» та «Земельного іпотечного банку у Львові», 18-20 століть. Ці два фонди за своїм профілем належать філіалу ЦДІА у Львові... Виникає необхідність негайного переміщення вказаних матеріалів у сховища архіву. Відповідальність за збереження вказаних документів до моменту вивозу покладена на домоуправу № 113 (вул. Кирова, 12) Залізничного району м. Львова» [12, арк. 14].

Майже відразу, 13 жовтня 1951 року, тодішній директор ЦДІА України у Львові Політкін звернувся до начальника Архівного управління МВС УРСР Пилькевича з обуренням: «т. Павленко і Рот вимагають від мене приймати до Філіалу документальні матеріали австрійсько-польського періоду в неупорядкованому стані, причому для них байдуже, безхозні вони чи мають господаря» [11, арк. 16-17]. Однак, незважаючи на цей супротив щодо приймання неупорядкованих документів та натяк на їхнє походження, зазначені у доповідній записці матеріали були перевезені до архіву в грудні 1951 р. і склали значну частину (понад 7 тонн) фонду Греко-католицької митрополичої консисторії. Серед них було виявлено особисті документи Митрополита Андрея, які згодом передано до його фонду.

Документи УГКЦ були і в інших установах Львова. Так, у 1955 р., вірогідно, в результаті «чистки» радянськими органами збірок т. зв. «націоналістичних» пам'яток [8, с. LXII], з Львівського музею українського мистецтва (вул. Драгоманова, 9) були передані до ЦДІА України у Львові (де тоді вже був організований спеціальний відділ секретних фондів) 500 кг розсипу, серед якого — архів канцелярії Митрополита Шептицького (зокрема документи про перебування Шептицького в Америці), архів секретаря Жолдака, архів ЗУНР та ін. приватні збірки [13, арк. 16-23]. Передані матеріали доповнили фонд Шептицького, а також стали

основою для формування особового фонду Тита Войнаровського (ф. 682) та фонду Українського національного музею (ф. 750). У поясненні до акта передачі зазначалося нез'ясоване походження цих документів та висувалися дві версії — «були здані в депозит ще до Радянської влади або попали сюди випадково після 1939 року».

Останній етап формування архівних збірок церковних документів припадає на 70-ті роки ХХ ст., коли розгорнулася активна технічна робота щодо ліквідації розпорошеності архівних документів та створення оптимальної моделі розміщення документів Державного архівного фонду. Архівні установи було зобов'язано виявити профільні матеріали у зоні комплектування та сприяти їх зосередженню в одному архівному сховищі. У 1974 р. ЦДІА України у Львові був ініціатором виявлення та переміщення профільних документів із Львівської наукової бібліотеки ім. Стефаника, яка була (і є) одним із найбільших (поза архівною системою) осередків зберігання архівалій у Західній Україні.

У березні цього року керівництво архіву звернулося до директора бібліотеки ім. Стефаника АН УРСР к. і. н. В. В. Машотаса з проханням допомогти в роботі з виявлення документальних матеріалів профілю ЦДІА України у Львові у фондах бібліотеки, мотивуючи це об'єднанням розпорошених фондів (зокрема НТШ), доповненням новими матеріалами існуючих фондів тощо [14, арк. 9]. Вже через півтора місяця роботи комісія у складі А. І. Пятигорової, Е. М. Шрабермана, В. І. Жук підбила підсумки, які було покладено в основу Доповідної записки на ім'я віцепрезидента Президії АН УРСР академіка І. К. Білодіда та начальника ГАУ при РМ УРСР О. Г. Мітюкова.

В процесі роботи було виявлено два комплекси документів: перший становили документи, які визнано складовими частинами фондів ЦДІА України у Львові, другий — фонди, які визнано профільними. Другий комплекс поділявся на три частини: 1) фонди особового походження; 2) магнатські фонди; 3) фонди суспільно-політичних, господарських та ін. товариств, організацій. Крім цього, було виявлено кілька фондів, які належали до профілю ДАЛО. Дозвіл на передавання цих документів був отриманий на найвищому рівні — від Ради Міністрів УРСР, яка погодилася з висновками

та пропозиціями зацікавлених сторін (ГАУ при РМ УРСР та Президії АН УРСР).

4 березня 1975 р. між двома львівськими установами був підписаний акт приймання-передавання 40 фондів загальною кількістю 1938 справ та 860 кг розсипу, тобто ЦДІА України у Львові отримав основну частину т. зв. профільних фондів, які виявили працівники архіву (за винятком фондів НТШ, «Народного дому» та більшості особових фондів).

У результаті до архіву з відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника надійшли документи, пов'язані з історією церкви, у тому числі матеріали ЧСВВ, «Студіону» (як вказано в акті — «товариства по збору, зберіганню та розповсюдженню релігійної літератури») тощо. У передачі деяких фондів було відмовлено, мотивуючи тим, що «відділ рукописів створений на базі зібрань наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, наукового товариства “Оссолінеум”, “Народного дому” та інших публічних бібліотек Львова, фонди яких були передані Академії наук УРСР згідно з постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 2 січня 1940 р.» [14, арк. 60].

Процес виявлення цих т. зв. профільних документів, здійснений командними методами, поверхнево, в обмежені терміни, не вирішив головного питання — збереження цілісності архівних фондів. Проблема розпорошеності документальних збірок переміщенням документів із ЛННБ України ім. В. Стефаника до ЦДІА України у Львові була вирішена лише для незначної кількості документів. Наявність документів одного фондоутворювача (наприклад, товариства «Студіон») у сховищах різних установ — поширене явище для сьогодення.

Ще однією установою, задіяною у процесі повернення документів, стало Управління КДБ УРСР. Передання архіву Шептицького силовими структурами у 1954 р. знову виявилось неповним. Документи за 1917–1945 рр. могли ще мати оперативний характер (особливо ті, що розкривали міжнародні зв'язки Митрополита Андрея, діяльність УГКЦ у світі, голодомор тощо), відповідно, їх передавання затягнулося майже на 20 років. Лише у 1972 р. Управління КДБ по Львівській області повернуло 20 кг розсипу архівних документів з історії церкви, а у квітні 1976 р. — ще 106 кг

листування та ін. документів родини Шептицьких (останнє велике поповнення фонду). Передавання було здійснене знову (як і в січні 1954 р.) без посередництва Головного архівного управління у Києві, що має, щонайменше, нетиповий вигляд.

Думаємо, що сліди цієї епопеї документів УГКЦ слід шукати у галузевих архівах СБУ та МВС. На жаль, оприлюднений півтвічник Галузевого архіву СБУ не дає відповіді на ці питання [2].

До речі, відсутність частини фонду Шептицького архівісти ЦДІА України у Львові побачили ще у травні 1963 р. під час підготовки до друку збірника «Реакційна роль уніатської церкви». У доповідній записці директора архіву Н. Ф. Врадій голові Львівського облвиконкому Ф. Т. Ковалю на підставі вивчених документів йшлося про існування схованки для документів у бібліотеці Митрополита та зазначалося, що в архіві «зберігаються не всі документальні матеріали, які характеризують діяльність митрополита Шептицького», зокрема, відсутні документи ЗУНР, Української галицької армії, Січових стрільців та ін., тобто, ймовірно, йшлося якраз про ту частину документів, що тоді були у КДБ.

Таким чином, особовий фонд Митрополита Андрея Шептицького (ф. 348), сформований у ЦДІА України у Львові, складається з трьох основних надходжень — 1951 р. з ЦДІА України у Києві (опис 1, 421 справа); 1952–1955 рр. — з митрополичих палат, Першого спецвідділу МВС УРСР та Львівського музею українського мистецтва (з 360 кг розсипу сформовано 440 справ опису 2) та 70-х років ХХ ст. — з КДБ по Львівській області (опис 3, 339 справ). Окремі документи з інших фондів поповнювали цей сформований кістяк наступні майже 20 років.

Фонд 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів» унаслідок довготривалих поповнень став чи не одним із найбільших фондів архіву і на сьогодні налічує 15 описів, 42,5 тис. справ.

Фонди інших церковних інституцій — 408, 409, 684 — мають спільну історію. Вивезені матеріали львівських установ потрапили до ЦДІА України у Києві у квітні 1947 р., де були описані у 1948 р., а через п'ять років (1953 р.) передані до ЦДІА України у Львові до відповідних окремих фондів, які існували від 1951 р. — дати першого надходження з ДАЛО документів цих фондоутворювачів. Розрізнені документи, які органічно доповнювали створені

фонди, були виявлені й у наступних надходженнях; з них сформовані додаткові описи та справи.

Відкритим залишається питання щодо обсягу вивезеного та повернутого архівного матеріалу, оскільки важко вести підрахунок, коли одиницями обліку є неспіврозмірні поняття — кілограми, пакунки, папки, справи тощо. У 1955 р. заступник директора ЦДІА України у Києві, вказуючи на непрофільні документи свого архіву, зазначив, що «вірогідно, вони були завезені під час минулого *масового перевезення* [виділення наше. — Г. Г.] документів зі Львова до Києва», таким чином не заперечуючи значних обсягів переміщених архівних матеріалів.

Якщо оперувати цифрами, взятими з актів про приймання-передавання документальних матеріалів (які, до речі, не завжди правильно оформлені) та спробувати звести всі надходження до умовної вагової одиниці обліку, то виходить, що у 1950–1953 рр. повернуто з ДАЛО та ЦДІА України у Києві близько тонни, з-під стін собору св. Юра — 7 тонн, у 1954 р. взято на облік близько 13 тонн, впродовж 1955–1976 рр. повернуто майже тонну. Отже, виходить, що принаймні 23 тонни архівних документів, дотичних до історії церкви, були переміщені у повоєнні часи.

Таким чином, документи підтверджують факт розподілу у 1946 р. архіву Митрополита Шептицького, його найближчого оточення та документальних збірок церковних інституцій, що існували на Святоюрській горі, щонайменше на три частини.

Найбільша частина (матеріали оперативно-слідчого характеру) потрапила в Обліково-архівний відділ НКВС (звідки повернута у 1954, 1972 та 1976 рр.).

Шлях другої частини тісно пов'язаний з профільними архівними установами. Логічний вигляд мало передавання у перші повоєнні роки документів УГКЦ (як ліквідованої організації) до ДАЛО тоді, коли профіль ЦДІА України у Львові ще тільки з'ясовувався (і, головне, — в архіві на той час був відсутній обов'язковий для зберігання подібних документів відділ секретних фондів). Мандрівка цих матеріалів (Львів – Київ – Львів) є більш прозорою, ніж доля документів, що потрапили до системи НКВС, завдяки наявній супровідній документації.

Третя частина документів, незважаючи на розпорошеність, не покидала Львова. Вона перебувала у митрополичих палатах (упродовж 1946–1951 рр., згодом надійшла на зберігання до ЦДІА України у Львові), а також зберігалася та досі зберігається у бібліотеках і музеях нашого міста.

Отже, за законічними термінами про рятування митрополичого архіву прихована, фактично, ціла епопея з багатьма дійовими особами, яка розтягнулася на тридцять років. Викладене дає підстави зробити певні висновки щодо порушення первісного вигляду документальних комплексів та пояснити існуючий тематично-хронологічний принцип формування більшості церковних фондів.

Міграція документів, пов'язаних із постаттю Митрополита Андрея Шептицького та історією УГКЦ, а також варварське ставлення до цієї архівної спадщини некваліфікованих осіб у перші повоєнні роки, призвели до негативних наслідків — руйнування внутрішньої структури документальних збірок, порушення їх цілісності, а відтак — неминучих втрат.

Висвітлення проблем переміщених церковних документів дає можливість не тільки подальшого пошуку розпорошених архівних фондів і зібрань, а й, у ширшому контексті, — нового погляду на історію наукових установ, які зберігали та зберігають рукописну спадщину минулого.

Мандри архівних фондів чекають на свій окремий літопис, але лише за умови залучення документів інших установ — насамперед, центральних органів управління (тобто МВС, Архівного управління, Академії наук тощо). Можна сподіватися на об'єктивне висвітлення цієї сторінки в історії архівів та спроби загальної реконструкції архівної спадщини родини Шептицьких.

1. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: путівник / авт.-уклад.: *О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова* та ін.; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ: Ін-т рукоп. НБУВ, 2015. 328 с.
2. Галузевий державний архів СБУ: путівник. Харків: Права людини, 2009. 136 с.

3. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1941–1964 / НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. Київ: Наук. думка, 2003. 357 с.
4. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр українозн., Держархів Служби безпеки України; [упоряд.: Сергій Кокін, Наталія Сердюк, Станіслав Сердюк]. Київ: Укр. Вид. Спілка, 2005. 478, [1] с.
5. Мітюков О. Радянське архівне будівництво на Україні: 1917–1973. Київ: Наук. думка, 1975. 270 с.
6. Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів: Архівні фонди України, втрачені в період Другої світової війни. Київ, 2008. Кн. 2. 444 с.
7. Скочиляс І. Архів історії унії владика Андрей задумав, як важливе місце пам'яті, своєрідний «банк даних писемних джерел». URL: <https://humaniora.ucu.edu.ua/faculty/science/igor-skochylyas-arhiv-istoriyi-uniyi-vladyka-andrej-zadumav-yak-vazhlyve-mistse-pam-yati-svoyeridnyj-bank-danyh-pysemnyh-dzherel/>
8. Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Львів: вид-во УКУ, 2004. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. ССVIII + 511 с.
9. Таємниці архіву Андрея Шептицького. URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=43934&name=kaleido_digest&_lang=ua&
10. Чернухін Є. Колекція рукописів та архів митрополита Андрея Шептицького. Каталог фонду XVIII Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського; Інститут історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2011. 242 с.
11. ЦДІА України у Львові. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 122. 80 арк.
12. ЦДІА України у Львові. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 124. 23 арк.
13. ЦДІА України у Львові. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 128. 23 арк.
14. ЦДІА України у Львові. Ф. Р-1. Оп. 1. Спр. 748. 95 арк.

References

1. Bodak, O. P., Boliak, O. S. & Bulatova, S. O. (comp.) (2015). *Arkhivy, kolektsii ta zibrannia derzhavnykh, hromadskykh ta relihiinykh ustanov u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: putivnyk, NAN Ukrainy, NBU im. V. I. Vernadskoho, In-t rukopysu, Kyiv, 328 p. [in Ukr.].

2. *Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU: putivnyk.* (2009). Kharkiv: Prava liu-dyny, 136 p. [in Ukr.].
3. Dubrovina, L. A. & Onyshchenko, O. S. (2003). *Istoriia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 1941–1964*, NAN Ukrainy, NBU im. V. I. Vernadskoho. Kyiv: Nauk. dumka, 357 p. [in Ukr.].
4. Kokin, S., Serdiuk, N. & Serdiuk, St. (comp.) (2005). *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1939–1944 rr.)*, Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, Tsentr ukrainozn., Derzharkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. Kyiv: Ukr. Vyd. Spilka, 478, [1] p. [in Ukr.].
5. Mitiukov, O. (1975). *Radianske arkhivne budivnytstvo na Ukraini: 1917–1973*. Kyiv: Nauk. dumka, 270 p. [in Ukr.].
6. *Natsionalnyi reiestr vtrachenykh ta peremishchenykh arkhivnykh fondiv: Arkhivni fondy Ukrainy, vtracheni v period Druhoi svitovoi viiny.* (2008). Kyiv, Kn. 2, 444 p. [in Ukr.].
7. Skochylias, I. (2017). *Arkhiv istorii unii vladyka Andrei zadumav, yak vazhlyve mistse pamiaty, svoieridnyi «bank danykh pysemnykh dzherel»*, Retrieved from <https://humaniora.ucu.edu.ua/faculty/science/igor-skochylyas-arhiv-istoriyi-uniyi-vladyka-andrej-zadumav-yak-vazhlyve-mistse-pamyati-svoieridnyj-bank-danyh-pysemnyh-dzherel/>[in Ukr.].
8. Skochylias, I. (2004). *Heneralni vizytatsii Kyivskoi uniinoi mytropolii XVII–XVIII stolit: Lvivsko-Halytsko-Kamianetska yeparkhiia*. Lviv: vyd-vo UKU, vol. 2: Protokoly heneralnykh vizytatsii, 511 p. [in Ukr.].
9. *Taiemnyi arkhiv Andreia Sheptytskoho.* (2011). Retrieved from https://risu.org.ua/article_print.php?id=43934&name=kaleido_digest&_lang=ua [in Ukr.].
10. Chernukhin, Ye. (2011). *Kolektsiia rukopysiv ta arkhiv mytropolyyta Andreia Sheptytskoho. Kataloh fondu XVIII Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, NAN Ukrainy, NBU im. V. I. Vernadskoho, In-t istorii Ukrainy. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 242 p.: il. [in Ukr.].
11. *TsDIA Ukrainy u Lvovi*, F. R-1, inventory 1, file 122, 80 fol. [in Ukr.].
12. *TsDIA Ukrainy u Lvovi*, F. R-1, inventory 1, file 124, 23 fol. [in Ukr.].
13. *TsDIA Ukrainy u Lvovi*, F. R-1, inventory 1, file 128, 23 fol. [in Ukr.].
14. *TsDIA Ukrainy u Lvovi*, F. R-1, inventory 1, file 748, 95 fol. [in Ukr.].

Galyna Gromova, chief of department, The Central State Historical Archives of Ukraine, city of Lviv

Archival heritage of Sheptytskyi family in the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv: the issue of establishing archival collections

The article demonstrates, based on valid sources, that archives of Metropolitan Bishop Sheptytskyi and his closest associates, as well as collections of documents from church institutions, which existed on St. George Hill, were in 1946 divided into at least three parts.

The biggest part (that had a potential investigative basis), was moved to the accounting and archival department of NKVD, and from there in 1954, 1972 and 1976 it was transferred to CSHAL.

Route of the second part is closely related to archival institutions specifically. During the first post-WWII years documents of the abolished UGCC ended up in the State Archive of Lviv Oblast, as during that time it was a central archival foundation in Lviv. Further movement of these materials to archival institutions in Kyiv (namely, CSHAK, VNLU) during the second half of 1940s and their return to Lviv at the beginning of 1950s is well traced due to accompanying documentation present.

Third part of documents essentially didn't leave Lviv. It was kept in the Metropolitan Palace during 1946–1951, and was later moved to CSHAL for safekeeping. Some parts of it were and still are in various libraries and museums throughout the city.

Constant migration of documents, related to the figure of Metropolitan Bishop Andrey Sheptytskyi and the history of UGCC, as well as barbaric treatment of this archival heritage from people not qualified to handle it during first post-war years led to quite negative consequences — internal structures of collections of documents were damaged, their integrity violated, and as a result — loses were imminent.

Due to documents arriving at CSHAL haphazardly at different times, they were assembled into newly created fonds using an intricate thematic and chronological approach.

Highlighting the problem of moved documents of the church allows not only for further search for scattered archival fonds and collections, but in a larger sense — for a new look at the history of scientific institutions that kept and are still keeping safe the handwritten heritage of the past.

Keywords: *Metropolitan Bishop A. Sheptytskyi, Ukrainian Greek Catholic Church, archive fonds, moved materials.*